

Μισέλ Φουκώ
(1926-1984)

‘Ο αρχικός Πρόλογος στην ‘Ιστορία τῆς τρέλας (1961)

Μετάφραση-ἐπίμετρο: ΜΑΚΗΣ ΚΑΚΟΥΡΗΣ

Πασκάλ: «Οἱ ἄνθρωποι εἶναι τόσο ἀναγκαῖα τρελοί, ἔτσι ὥστε τό νά μήν εἶναι τρελοί θά ἦταν μιά ἄλλη μορφή τρέλας». ¹ Καί ἀκόμη ἓνα κείμενο, τοῦ Ντοστογιέφσκι, ἀπό τό Ἡμερολόγιο ἑνός συγγραφέα: «Δέν σιγουρευόμαστε γιά τή δική μας ὀρθοφροσύνη ἐγκλείοντας τόν γείτονά μας στό τρελάδικο».

Πρέπει νά γραφεῖ ἡ ἱστορία αὐτῆς τῆς ἄλλης μορφῆς τρέλας — αὐτῆς τῆς ἄλλης μορφῆς μέ τήν ὁποία οἱ ἄνθρωποι, μέσα ἀπό τή χειρονομία τῆς κυρίαρχης λογικῆς ² πού ἐγκλείει τόν γείτονά τους, ἐπικοινωνοῦν καί ἀναγνωρίζονται χάρις στήν ἀνελέητη γλώσσα τῆς μή τρέλας· πρέπει νά ξαναβρεθεῖ ἡ στιγμή αὐτῆς τῆς συνωμοσίας, πρὶν ἐγκατασταθεῖ ὀριστικά στό βασίλειο τῆς ἀλήθειας, πρὶν τήν ἀναζωπυρώσει ὁ λυρισμός τῆς διαμαρτυρίας. Νά προσπαθήσουμε νά ξαναβροῦμε, μέσα στήν ἱστορία, αὐτόν τό βαθμό μηδέν τῆς ἱστορίας τῆς τρέλας, τότε πού εἶναι ἀκόμη ἐμπειρία ἀδιαφοροποίητη, ἐμπειρία

Ἡ Ἱστορία τῆς τρέλας πρωτοδημοσιεύτηκε τό 1961 ἀπό τίς ἐκδόσεις Plon μέ τόν τίτλο *Folie et déraison: Histoire de la folie à l'âge classique*. Τό 1964, κυκλοφόρησε μέ ἓναν κατά πολύ συντομότερο πρόλογο καί μέ τόν τίτλο *Histoire de la folie*. Οἱ δύο ἐλληνικές μεταφράσεις τῆς Ἱστορίας τῆς τρέλας ἀκολουθοῦν εἴτε τήν ἔκδοση τοῦ 1964, ἡ ὁποία περιλαμβάνει μιά κατά πολύ συντομευμένη ἐκδοχή τοῦ προλόγου, βλ. Μισέλ Φουκώ, *Ἡ ἱστορία τῆς τρέλας*, μτφρ. Φραγκίσκη Ἀμπατζοπούλου, Ἡριδανός, Ἀθήνα 2004, εἴτε τήν ἔκδοση τοῦ 1972, βλ. Μισέλ Φουκώ, *Ἱστορία τῆς τρέλας στήν κλασική ἐποχή*, μτφρ. Πάρις Μπουρλάκης, Καλέντης, Ἀθήνα 2007 (Σ.τ.Μ.).

Θά ἤθελα νά εὐχαριστήσω τίς φίλες Βίκυ Ἰακώβου καί Ἑλένη Μπεζέ γιά τήν πολύτιμη βοήθειά τους.

¹ Blaise Pascal, *Pensées*, 414, ἔκδ. L. Brunschvicg (Σ.τ.Μ.).

² Μεταφράζουμε τό *raison* ὡς λογική, Λόγο (Σ.τ.Μ.).

πού ὁ ἴδιος ὁ διαχωρισμός δέν ἔχει ἀκόμη διχάσει. Νά περιγράψουμε, ἀπό τήν ἀρχή τῆς τροχιάς της, αὐτή τήν «ἄλλη μορφή» τρέλας, πού ἀφήνει νά ξαναπέφτουν, ἐκατέρωθεν τῆς χειρονομίας της, τή Λογική καί τήν Τρέλα, ὡς πράγματα ἐφεξῆς ἐξωτερικά τό ἓνα πρὸς τό ἄλλο, ἀδιάφορα σέ κάθε συναλλαγή καί σχεδόν νεκρά τό ἓνα γιά τό ἄλλο.

Πρόκειται ἀναμφίβολα γιά μιά δύσβατη περιοχή. Γιά νά τή διασχίσουμε θά χρειαστεῖ νά ἀρνηθοῦμε τήν ἀνεση τῶν τελεσιδικίων ἀληθειῶν, καί νά μὴν ἀφεθοῦμε οὔτε στιγμή νά μᾶς καθοδηγήσουν ὅσα τυχόν γνωρίζουμε γιά τήν τρέλα. Καμιά ἀπό τίς ἀντιλήψεις τῆς ψυχοπαθολογίας δέν θά πρέπει νά παίξει ρόλο ὀργανωτικό, οὔτε κἀν ἐντὸς τοῦ ὑπονοούμενου παιχνιδιοῦ τῶν ἀναδρομῶν — κυρίως ὄχι ἐκεῖ. Τό καθοριστικό εἶναι ἡ χειρονομία πού διαχωρίζει τήν τρέλα, καί ὄχι ἡ ἐπιστήμη πού ἐδραϊώθηκε, ὅταν πιά ὁ διαχωρισμός εἶχε συντελεστεῖ καί ἡ τάξη ἀποκατασταθεῖ. Πρωταρχική εἶναι ἡ τομή πού καθιερώνει τήν ἀπόσταση ἀνάμεσα στή λογική καί τή μὴ λογική· ἀπό ἐδῶ ἀπορρέει ἡ καταδυνάστευση πού ἀσκεῖ ἡ λογική πάνω στή μὴ λογική προκειμένου νά τῆς ἀποσπάσει τήν ἀλήθεια της ὡς τρέλας, παραπτώματος ἢ ἀσθένειας. Ὀφείλουμε λοιπόν νά μιλήσουμε γι' αὐτή τήν πρωτογενή διαμάχη, χωρὶς νά περιμένουμε ἀλλά οὔτε καί νά διεκδικοῦμε τή νίκη· νά μιλήσουμε γι' αὐτές τίς χειρονομίες πού ἐπαναλαμβάνονται μέσα στήν ἱστορία, ἀφήνοντας σέ ἐκκρεμότητα καθετί πού θά μπορούσε νά πάρει τή μορφή τῆς περάτωσης, τῆς ἐπανάπαυσης ἐντὸς τῆς ἀλήθειας· νά μιλήσουμε γιά τή χειρονομία τῆς τομῆς, γιά ἐκείνη τήν ἀπόσταση πού δημιουργήθηκε, γιά τό κενό πού ἐγκαθιδρύθηκε ἀνάμεσα στή λογική καί σέ ὅ,τι αὐτή δέν εἶναι, δίχως νά βροῦμε ποτέ στήριγμα στήν πληρότητα ἐκείνου πού ἡ λογική ἰσχυρίζεται ὅτι εἶναι.

Τότε, καί μόνο τότε, θά μπορέσει νά φανερωθεῖ ἡ περιοχή ὅπου ὁ ἄνθρωπος τῆς τρέλας καί ὁ ἄνθρωπος τῆς λογικῆς, ἐνῶ χωρίζονται, δέν ἔχουν ἀκόμη χωριστεῖ, καί σέ μιά γλώσσα πολὺ ἀρχέγονη, πολὺ ἀνεπεξέργαστη, πολὺ περισσότερο ἐωθινὴ ἀπὸ ἐκείνη τῆς ἐπιστήμης, ξεκινοῦν τό διάλογο τῆς ρήξης τους, ὁ ὁποῖος μαρτυρεῖ μέ τρόπο φευγαλέο ὅτι ἀκόμη συνομιλοῦν. Ἐκεῖ, τρέλα καί μὴ τρέλα, λογική καί μὴ λογική διαπλέκονται μέ τρόπο συγκεχυμένο: εἶναι ἀχώριστες ἀπὸ τή στιγμή πού δέν ὑπάρχουν ἀκόμη ὡς τέτοιες, καί ὑπάρχουν ἢ μία γιά τήν ἄλλη, ἢ μία σέ σχέση μέ τήν ἄλλη, μέσα στήν ἀνταλλαγὴ πού τίς χωρίζει.

Ὁ μοντέρνος ἄνθρωπος, καταμεσῆς στὸν νηφάλιο κόσμο τῆς νοη-

τικῆς ἀσθένειας, δέν ἐπικοινωνεῖ πιά μέ τόν τρελό: ἀπό τή μιά πλευρά ὑπάρχει ὁ ἄνθρωπος τῆς λογικῆς, πού παραπέμπει τήν τρέλα στόν γιατρό, καί ἔτσι δέν ἐπιτρέπει τή σχέση μέ αὐτή παρά μονάχα μέσω τῆς ἀφηρημένης καθολικότητος τῆς ἀσθένειας· ἀπό τήν ἄλλη, ὑπάρχει ὁ ἄνθρωπος τῆς τρέλας ὁ ὁποῖος δέν ἐπικοινωνεῖ μέ τόν ἄλλο παρά μόνο μέ τή μεσολάβηση μιᾶς λογικῆς ἐξίσου ἀφηρημένης, πού συνιστᾷ τάξη, σωματικό καί ἠθικό καταναγκασμό, ἀνώνυμη πίεση τῆς ὁμάδας, ἀπαίτηση γιά συμμόρφωση. Κοινή γλώσσα δέν ὑφίσταται ἢ μᾶλλον δέν ὑφίσταται πλέον· ἡ καθιέρωση τῆς τρέλας ὡς νοητικῆς ἀσθένειας, στά τέλη τοῦ 18ου αἰώνα, παρέχει τήν ἀπόδειξη ἑνός διαλόγου πού ἔχει διακοπεῖ, προβάλλει τό χωρισμό ὡς ἤδη δεδομένο, καί βυθίζει στή λησμονιά ὅλες ἐκεῖνες τίς ἀτελεῖς λέξεις, τίς δίχως καθορισμένη σύνταξη, πού μοιάζουν σχεδόν μέ ψελλίσματα, μέσω τῶν ὁποίων γινόταν ἄλλοτε ἡ ἀνταλλαγή ἀνάμεσα στήν τρέλα καί τή λογική. Ἡ γλώσσα τῆς ψυχιατρικῆς, πού εἶναι μονόλογος τῆς λογικῆς πάνω στήν τρέλα, δέν κατάφερε νά ἐδραιωθεῖ παρά μόνο πάνω σέ μιά τέτοια σιωπή.

Δέν θέλησα νά γράψω τήν ἱστορία αὐτῆς τῆς γλώσσας, ἀλλά μᾶλλον τήν ἀρχαιολογία αὐτῆς τῆς σιωπῆς.

* * *

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶχαν ἀναπτύξει μιά σχέση μέ κάτι πού ὀνόμαζαν ὕβρις [ἔλλ. στό κείμενο]. Δέν ἐπρόκειτο μόνο γιά σχέση καταδίκης· ἡ ὑπαρξη τοῦ Θρασύμαχου ἢ τοῦ Καλλικλῆ ἀρκεῖ γιά νά τό δεῖξει, ἔστω καί ἂν ὁ λόγος τους μᾶς μεταδόθηκε, ἤδη μέσα στό περίβλημα τῆς καθησυχαστικῆς διαλεκτικῆς τοῦ Σωκράτη. Ὡστόσο ὁ ἐλληνικός Λόγος [Logos] δέν εἶχε ἀντίθετο.

Ὁ Εὐρωπαϊός ἄνθρωπος, ἀπό τά βάθη τοῦ Μεσαίωνα, σχετίζεται μέ κάτι πού συγκεχυμένα ὀνομάζει: Τρέλα, Παραφροσύνη, Ἄλογο. Καί πιθανόν ὁ δυτικὸς Λόγος νά χρωστᾷ κάτι ἀπό τή βαθύτητά του στή σκοτεινή αὐτή παρουσία, ὅπως ἀκριβῶς ἡ σωφροσύνη [ἔλλ. στό κείμενο] τῶν σωκρατικῶν συνομιλητῶν χρωστᾷ στήν ἀπειλή τῆς ὕβρεως. Σέ κάθε περίπτωση, ἡ σχέση Λόγου-Ἄλόγου συνιστᾷ γιά τόν δυτικὸ πολιτισμό μιά ἀπό τίς διαστάσεις τῆς ἰδιοτυπίας του· τόν συντρόφευε ἤδη πολύ πρὶν ἀπό τόν Ἰερώνυμο Μπός, καί θά τόν ἀκολουθεῖ ἀρκετά μετὰ τόν Νίτσε καί τόν Ἀρτώ.

Σέ τί συνίσταται λοιπόν αὐτή ἡ ἀντιπαράθεση κάτω ἀπό τή γλώσσα τῆς λογικῆς; Σέ τί θά μπορούσε νά μᾶς ὀδηγήσει μιᾶ διερώτηση πού δέν θά ἀκολουθοῦσε τή λογική στό ὀριζόντιό της γίνεσθαι, ἀλλά θά ἐπιζητοῦσε νά ἰχνηλατήσῃ μέσα στό χρόνο ἐκείνη τή συνεχῆ κάθετο ἡ ὁποία, καθ' ὅλη τή διάρκεια τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, τόν φέρνει ἀντιμέτωπο μέ ὅ,τι ὁ ἴδιος δέν εἶναι καί τόν μετρά ὡς πρός τήν ἴδια του τήν ὑπέρβαση τοῦ μέτρου, τήν ὕβρη; Πρός ποιά περιοχὴ θά κατευθυνόμαστε, πού μήτε ἱστορία τῆς γνώσης εἶναι, μήτε ἱστορία ἀπλῶς, πού δέν διέπεται οὔτε ἀπό τήν τελεολογία τῆς ἀλήθειας οὔτε ἀπό τήν ὀρθολογική ἀκολουθία τῶν αἰτίων, τά ὁποῖα δέν ἔχουν ἀξία καί νόημα παρά μόνο μετά τό διαχωρισμό; Ἀναμφίβολα, πρός μιᾶ περιοχὴ ὅπου ἐρώτημα θά ἀποτελοῦσαν μᾶλλον τά ὅρια παρά ἡ ταυτότητα ἑνός πολιτισμοῦ.

Θά μπορούσαμε νά γράψουμε μιᾶ ἱστορία τῶν ὀρίων — ἐκείνων τῶν σκοτεινῶν χειρονομιῶν, πού κατ' ἀνάγκη λησμονοῦνται μετά τήν ἐπιτέλεσή τους, μέ τίς ὁποῖες ἕνας πολιτισμός ἀπορρίπτει κάτι τό ὁποῖο θά ἀποτελέσει γι' αὐτόν τό Ἐξωτερικό· καί, καθ' ὅλη τή διάρκεια τῆς ἱστορίας του, αὐτό τό ἀνασκαμμένο κενό, αὐτό τό λευκό διάστημα μέσω τοῦ ὁποῖου ἀπομονώνεται, τόν προσδιορίζει τόσο ὅσο καί οἱ ἀξίες του. Διότι τίς ἀξίες του τίς δέχεται καί τίς διατηρεῖ μέσα στή συνέχεια τῆς ἱστορίας· ὅμως σέ αὐτή τήν περιοχὴ γιά τήν ὁποία θέλουμε νά μιλήσουμε κάνει τίς οὐσιώδεις ἐπιλογές του, ἐπιτελεῖ τό διαχωρισμό πού τοῦ προσδίδει τό προσωπεῖο τῆς θετικότητάς του· ἐκεῖ βρίσκεται ἡ πρωταρχική πυκνότητα ὅπου διαμορφώνεται. Τό νά διερευνοῦμε ἕναν πολιτισμό θέτοντας ἐρωτήματα ἀναφορικά μέ τίς ἐμπειρίες-ὀριά του, σημαίνει νά τόν ἐξετάζουμε στά πέρατα τῆς ἱστορίας γιά ἕνα σχίσμα, πού εἶναι κάτι σάν τή γέννηση τῆς ἱστορίας του. Συνεπῶς, σέ μιᾶ ἔνταση πάντοτε ὑπό ἀναίρεση, βρίσκονται ἀντιμέτωπες ἡ χρονική συνέχεια μιᾶς διαλεκτικῆς ἀνάλυσης καί ἡ ἀνάδειξη, στίς πύλες τοῦ χρόνου, μιᾶς τραγικῆς δομῆς.

Στό κέντρο αὐτῶν τῶν ἐμπειριῶν-ὀρίων τοῦ δυτικοῦ κόσμου, ξεσπᾶ, ὅπως εἶναι ἀναμενόμενο, ἡ ἐμπειρία τοῦ ἴδιου τοῦ τραγικοῦ — μέ τόν Νίτσε νά ἔχει δεῖξει ὅτι ἡ τραγική δομὴ μέ ἀφετηρία τήν ὁποία ἐκτυλίσσεται ἡ ἱστορία τοῦ δυτικοῦ κόσμου δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό τήν ἄρνηση, τή λήθη, τό σιωπηρό κατάλοιπο τῆς τραγωδίας. Πολλές ἄλλες ἐμπειρίες περιστρέφονται γύρω ἀπό αὐτή, ἡ ὁποία εἶναι κεντρική ἐπειδὴ συνδέει τό τραγικό μέ τή διαλεκτική τῆς ἱστορίας μέσα

στήν ἴδια τήν ἄρνηση τῆς τραγωδίας ἀπό τήν ἱστορία. Ἡ καθεμιά, στά σύνορα τοῦ πολιτισμοῦ μας, χαράσσει ἓνα ὄριο πού σηματοδοτεῖ, ταυτοχρόνως, ἓναν πρωταρχικό διαχωρισμό.

Μέσα στήν καθολικότητα τῆς δυτικῆς ratio, ὑπάρχει αὐτός ὁ διαχωρισμός πού εἶναι ἡ Ἀνατολή: ἡ Ἀνατολή, πού τή νοοῦμε ὡς τήν καταγωγή, τήν ὄνειρευόμαστε ὡς τό ἰλιγγιώδες σημεῖο ἀπό ὅπου γεννιοῦνται οἱ νοσταλγίες καί οἱ ὑποσχέσεις ἐπιστροφῆς, ἡ Ἀνατολή πού προσφέρεται στόν ἀποικιοκρατικό Λόγο τῆς Δύσης, ἐνῶ ὡστόσο εἶναι ἀόριστα ἀπρόσιτη, διότι παραμένει πάντα τό ὄριο: νύχτα τῆς ἀπαρχῆς ὅπου ἡ Δύση διαμορφώθηκε, ἀλλά ἐντός τῆς ὁποίας χάραξε μιά διαχωριστική γραμμή, ἡ Ἀνατολή εἶναι γι' αὐτήν ὅ,τι δέν εἶναι ἡ ἴδια, παρότι πρέπει νά ἀναζητήσῃ ἐκεῖ τήν ἀρχική της ἀλήθεια. Θά πρέπει νά γραφεῖ μιά ἱστορία αὐτοῦ τοῦ μεγάλου διαχωρισμοῦ, καθ' ὅλη τή διάρκεια τοῦ δυτικοῦ γίγνεσθαι. Θά πρέπει νά τόν παρακολουθήσουμε στή συνέχειά του καί στίς ἀνταλλαγές του, ἀλλά καί νά τόν ἀφήσουμε νά φανερωθεῖ στόν τραγικό του ἱερατισμό.

Ὅφειλουμε ἐπίσης νά ἀφηγηθοῦμε ἄλλους διαχωρισμούς: στή φωτεινή ἐνότητα τοῦ φαίνεσθαι, τόν ἀπόλυτο διαχωρισμό τοῦ ὄνειρου, πού ὁ ἄνθρωπος δέν μπορεῖ νά πάψῃ νά ἐπερωτᾷ γιά τή δική του ἀλήθεια —εἴτε πρόκειται γιά τήν ἀλήθεια τοῦ πεπρωμένου του εἴτε τῆς καρδιάς του— θέτοντας ὅμως ἐρωτήματα μόνο ἐπέκεινα μιᾶς οὐσιώδους ἄρνησης πού τόν συγκροτεῖ καί τόν ὠθεῖ στό χλευασμό τοῦ ὄνειρικοῦ. Θά πρέπει νά γράψουμε ἐπίσης τήν ἱστορία τῶν σεξουαλικῶν ἀπαγορεύσεων, καί τοῦτο ὄχι ἀποκλειστικά μέ ἐθνολογικούς ὅρους: στόν ἴδιο τόν πολιτισμό μας, θά πρέπει νά μιλήσουμε γιά τίς συνεχῶς μεταβαλλόμενες καί ἐπίμονες μορφές τῆς καταστολῆς, ὄχι γιά νά γράψουμε τό χρονικό τῆς ἠθικότητας ἢ τῆς ἀνεκτικότητας, ἀλλά γιά νά φέρουμε στό φῶς, ὡς ὄριο τοῦ δυτικοῦ κόσμου καί καταγωγή τῆς ἠθικῆς του, τόν τραγικό διαχωρισμό τοῦ εὐτυχισμένου κόσμου ἀπό τήν ἐπιθυμία. Πρέπει, τέλος, καί πρῶτα ἀπό ὅλα, νά μιλήσουμε γιά τήν ἐμπειρία τῆς τρέλας.

Ἡ μελέτη πού θά διαβάσουμε δέν θά εἶναι παρά ἡ πρώτη, καί ἀναμφίβολα ἡ εὐκολότερη, αὐτῆς τῆς μακρᾶς ἔρευνας, ἡ ὁποία, ὑπό τό φῶς τῆς μεγαλειώδους νιτσεικῆς ἀναζήτησης, θά ἤθελε νά ἀντιπαραβάλλει τίς διαλεκτικές τῆς ἱστορίας μέ τίς ἀκίνητες δομές τοῦ τραγικοῦ.

* * *

Τί εἶναι λοιπόν ἡ τρέλα, στή γενικότερη ἀλλά καί τήν πιό συγκεκριμένη μορφή της, γι' αὐτόν πού ἀπορρίπτει ἐκ προοιμίου κάθε ἐπιβολή τῆς γνώσης πάνω της; Ἀναμφίβολα δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά ἡ ἀπουσία ἔργου.

Τί θέση μπορεῖ νά ἔχει ἡ ὑπαρξη τῆς τρέλας μέσα στό γίγνεσθαι; Ποιό εἶναι τό ἴχνος της; Πολύ ἰσχύο ἀναμφίβολα· μερικές ρυτίδες οἱ ὁποῖες προκαλοῦν ἐλάχιστη ἀνησυχία καί δέν διαταράσσουν τή μακρά ἔλλογη ἡρεμία τῆς ἱστορίας. Ἀπέναντι σέ κάποια ἀποφασιστικά λόγια πού ὕφανα τό γίγνεσθαι τοῦ δυτικοῦ Λόγου, ποιό εἶναι ἄραγε τό βάρος ὄλων αὐτῶν τῶν μάταιων λόγων, ὄλων αὐτῶν τῶν φακέλων ἀνεξιχνίαστου παραληρήματος πού τό τυχαῖο τῶν φυλακῶν καί τῶν βιβλιοθηκῶν ἔφερε δίπλα δίπλα; Ὑπάρχει ἄραγε μιά θέση στό σύμπαν τῶν λόγων μας γιά τίς χιλιάδες σελίδες ὅπου ὁ Τορέν (Thorin), σχεδόν ἀναλφάβητος ὑπηρέτης καί «βίαιος παράφρων»,³ μετέγραψε στά τέλη τοῦ 17ου αἰώνα τά φευγαλέα ὀράματά του καί τίς ὑλακές τοῦ τρόμου του; Ὅλα αὐτά δέν εἶναι παρά ἐκπτωτος χρόνος, φτωχή ὑπόνοια ἐνός περάσματος πού τό μέλλον ἀρνεῖται, κάτι ἐντός τοῦ γίγνεσθαι πού εἶναι ἀνεπανόρθωτα κάτι λιγότερο ἀπό ἱστορία.

Εἶναι αὐτό τό «λιγότερο» πού θά πρέπει νά διερευνήσουμε, ἀπελευθερώνοντάς το ἐκ τῶν προτέρων ἀπό κάθε ἔνδειξη ὑποτίμησης. Ἦδη ἀπό τήν πρωταρχική του διαμόρφωση, ὁ ἱστορικός χρόνος ἐπιβάλλει σιωπή σέ κάτι τό ὁποῖο, στή συνέχεια, δέν μπορούμε πλέον νά συλλάβουμε παρά μόνο μέσα ἀπό τίς κατηγορίες τοῦ κενοῦ, τοῦ μάταιου, τοῦ τίποτα. Ἡ ἱστορία δέν εἶναι δυνατή παρά μόνο μέ φόντο τήν ἀπουσία ἱστορίας, στό μέσο αὐτοῦ τοῦ ἀπέραντου χώρου ψιθυρισμῶν, ὅπου παραμονεύει ἡ σιωπή, ὡς προορισμός καί ἀλήθεια της:

Θά ὀνομάσω ἔρημο αὐτό τόν πύργο πού ἔζησες, νύχτα αὐτή τή φωνή, ἀπουσία τό πρόσωπό σου.⁴

Διφορούμενο αὐτῆς τῆς σκοτεινῆς περιοχῆς: καθαρή προέλευση, ἀφοῦ ἀπό αὐτή πρόκειται νά γεννηθεῖ ἡ γλώσσα τῆς ἱστορίας, κατακτώ-

³ Bibliothèque de l'Arsenal· χρφ. ἀρ. 12023 καί 12024.

⁴ Yves Bonnefoy, «Vrai nom», *Du mouvement et de l'immobilité de Douve*, Mercure de France 1953 (Σ.τ.Μ.).

ντας σιγά σιγά, ἐναντία σέ τόση σύγχυση, τίς μορφές τῆς σύνταξῆς τῆς καί τήν παγιότητα τοῦ λεξιλογίου τῆς, ἀλλά καί ἔσχατο κατάλοιπο, ἄγωνα ἐπιφάνεια λέξεων, ἄμμος πού διασχίζεται καί παρευθὺς λησμονεῖται, πού δέν διατηρεῖ, στήν παθητικότητά τῆς, παρά μόνο τό κενό ἀποτύπωμα μορφῶν πού ἔχουν ἤδη ἀφαιρεθεῖ.

Τό μεγάλο ἔργο τῆς ιστορίας τοῦ κόσμου συνοδεύεται ἀνεξάλειπτα ἀπό μιά ἀπουσία ἔργου, ἡ ὁποία ἀνανεώνεται κάθε στιγμή, ἀλλά ὁδεύει ἀναλλοίωτη πρὸς τό ἀναπόφευκτο κενό τῆς, καθ' ὅλη τή διάρκεια τῆς ιστορίας: καί πρὶν ἀπό τήν ιστορία, ἐφόσον εἶναι ἤδη ἐκεῖ στήν ἀρχική ἀπόφαση, καί μετὰ ἀπό τήν ιστορία, ἐφόσον θά θριαμβεύσει στήν ἔσχατη λέξη πού αὐτή θά προφέρει. Ἡ πληρότητα τῆς ιστορίας δέν εἶναι δυνατή παρά μόνο μέσα στόν κενό καί συγχρόνως κατοικημένο χῶρο ὄλων αὐτῶν τῶν λέξεων χωρίς γλώσσα, οἱ ὁποῖες ἐπιτρέπουν σέ ἐκεῖνον πού ἀφουγκράζεται νά ἀκούσει ἕναν ὑπόκωφο θόρυβο κάτω ἀπό τήν ιστορία, τόν ἐπίμονο ψιθυρισμό μιᾶς γλώσσας πού θά μιλοῦσε μόνη τῆς — δίχως ὁμιλοῦν ὑποκειμένο καί δίχως συνομιλητή, συρρικνωμένη στόν ἑαυτό τῆς, μέ τό βρόχο στό λαιμό, πού καταρρέει πρὶν ἀκόμη διατυπωθεῖ καί ἐπιστρέφει ἄδοξα στή σιωπή ἀπό τήν ὁποία ποτέ δέν ἀπαλλάχτηκε. Ἀπανθρακωμένη ρίζα τοῦ νοήματος.

Αὐτό δέν εἶναι διόλου ἀκόμη τρέλα, ἀλλά ἡ πρώτη τομή μέ βάση τήν ὁποία ὁ διαχωρισμός τῆς τρέλας εἶναι ἐφικτός. Ὁ διαχωρισμός αὐτός εἶναι ἡ ἐπανάληψη, ὁ ἀναδιπλασιασμός, ἡ ὀργάνωση στή συνεκτική ἐνότητα τοῦ παρόντος· ἡ ἀντίληψη πού ἔχει ὁ δυτικός ἄνθρωπος γιά τό χρόνο του καί γιά τό χῶρο του ἐπιτρέπει νά φανεῖ μιά δομή ἄρνησης, μέ ἀφετηρία τήν ὁποία καταγγέλλεται μιά ὁμιλία ὡς μή γλώσσα, μιά χειρονομία ὡς μή ἔργο, μιά μορφή ὡς μή ἔχουσα δικαίωμα νά λάβει θέση στήν ιστορία. Ἐτούτη ἡ δομή εἶναι συστατική τοῦ τί εἶναι νόημα καί μή νόημα, ἢ μάλλον ἐκείνης τῆς ἀμοιβαιότητας μέ τήν ὁποία τό ἕνα συνδέεται μέ τό ἄλλο· μόνο αὐτή μπορεῖ νά λογοδοτήσει γιά τό γενικό φαινόμενο, ὅτι δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει στόν πολιτισμό μας Λόγος χωρίς τρέλα, ἔστω καί ἂν ἡ ὀρθολογική γνώση πού ἀντλοῦμε ἀπό τήν τρέλα τή μειώνει καί τήν ἀφοπλίζει, ἀποδίδοντάς τῆς τό εὐθραυστο καθεστῶς τοῦ παθολογικοῦ συμπτώματος. Ἡ ἀναγκαιότητα τῆς τρέλας σέ ὅλο τό μάκρος τῆς ιστορίας τῆς Δύσης, συνδέεται μέ αὐτή τή χειρονομία ἀπόφασης πού ἀποσπᾷ ἀπό τόν ὑπόκωφο θόρυβο καί τή συνεχή μονοτονία του μιά

σημαίνουσα γλώσσα ἡ ὁποία μεταδίδεται καί περατώνεται μέσα στό χρόνο· ἐν συντομία, συνδέεται μέ τή δυνατότητα τῆς ἱστορίας.

Αὕτη ἡ δομή τῆς ἐμπειρίας τῆς τρέλας, ἡ ὁποία εἶναι ἐξολοκλήρου ἱστορία ἀλλά κατοικεῖ στίς παρυφές της, ἐκεῖ ὅπου ἀποφασίζεται, ἀποτελεῖ τό ἀντικείμενο αὐτῆς τῆς μελέτης.

Τοῦτο σημαίνει πῶς διόλου δέν πρόκειται γιά μιά ἱστορία τῆς γνώσης ἀλλά γιά τίς ὑποτυπώδεις κινήσεις μιᾶς ἐμπειρίας. Ἱστορία, ὄχι τῆς ψυχιατρικῆς ἀλλά τῆς ἴδιας τῆς τρέλας, μέσα στή ζωντάνια της, πρὶν ἀπό κάθε γνωσιακή σύλληψη. Θά ἔπρεπε λοιπόν νά ἀφουγκραστοῦμε τό ὑπόκωφο μουρμουρητό τοῦ κόσμου, νά ἐγκύψουμε σέ αὐτό, νά προσπαθήσουμε νά διακρίνουμε ὅλες ἐκεῖνες τίς εἰκόνες πού ποτέ δέν ἦταν ποίηση, ὅλες ἐκεῖνες τίς φαντασιώσεις πού ποτέ δέν εἶδαν τό φῶς τῆς μέρας. Ἀλλά ἀναμφίβολα πρόκειται γιά ἓνα ἔργο διπλά ἀδύνατο: ἐφόσον θά μᾶς ὑποχρέωνε νά δώσουμε μορφή στή σκόνη αὐτῶν τῶν χειροπιαστῶν ὀδυνῶν, αὐτῶν τῶν χωρίς νόημα ὀμιλιῶν πού τίποτα δέν τίς προσδένει στό χρόνο· καί κυρίως, ἐφόσον οἱ ὀδύνες καί οἱ ὀμιλίες αὐτές δέν ὑπάρχουν καί δέν προσφέρονται στόν ἑαυτό τους καί τούς ἄλλους παρά μόνο ἐντός τῆς χειρονομίας τοῦ διαχωρισμοῦ πού ἤδη τίς ἀποκηρύσσει καί τίς χειραγωγεῖ. Μόνο ἐντός τῆς πράξης τοῦ χωρισμοῦ καί μέ αὐτόν ὡς ἀφετηρία μπορούμε νά τίς στοχαστοῦμε ὡς σκόνη πού δέν ἔχει ἀκόμη ξεχωριστεῖ. Ἡ ἀντίληψη πού ἐπιζητεῖ νά τίς συλλάβει σέ ἄγρια κατάσταση ἀνήκει κατ' ἀνάγκη σέ ἓναν κόσμο πού τίς ἔχει ἤδη αἰχμαλωτίσει. Ἡ ἐλευθερία τῆς τρέλας δέν ἀκούγεται παρά μόνο ἀπό τά ὕψη τοῦ φρουρίου πού τήν κρατᾶ φυλακισμένη. Ὅμως,

τό μόνο πού τῆς ἀνήκει ἐκεῖ εἶναι τά σκοτεινά μητρῶα τῶν φυλακῶν της, ἡ βουβή ἐμπειρία τῆς κυνηγημένης, καί ἐμεῖς δέν ἔχουμε παρά μόνο τά χαρακτηριστικά τῆς δραπέτιδος.⁵

Γράφω τήν ἱστορία τῆς τρέλας συνεπῶς σημαίνει: γράφω μιά δομική μελέτη τοῦ ἱστορικοῦ ὅλου —ἀντιλήψεων, θεσμῶν, δικαστικῶν καί ἀστυνομικῶν μέτρων, ἐπιστημονικῶν ἐννοιῶν— πού κρατοῦν αἰχμάλωτη μιά τρέλα τῆς ὁποίας ἡ ἄγρια κατάσταση δέν μπορεῖ ποτέ νά ἀποκατασταθεῖ αὐτούσια· ἀλλά, ἐλλείψει αὐτῆς τῆς ἀπροσπέλαστης ἀρχέγονης καθαρότητος, ἡ δομική μελέτη ὀφείλει νά ἀνατρέξει στήν

⁵ René Char, «Suzerain» στό *Poèmes et Prose* (Σ.τ.Μ.).

απόφαση πού συνδέει καί συνάμα χωρίζει τή λογική καί τήν τρέλα· ὀφείλει νά στραφεῖ πρὸς τήν ἀνακάλυψη τῆς διηνεκοῦς συναλλαγῆς, τῆς σκοτεινῆς κοινῆς ρίζας, τῆς καταγωγικῆς ἀντιπαράθεσης πού νοσηματοδοτεῖ τήν ἐνότητα καθὼς καί τήν ἀντίθεση τοῦ νοήματος καί τοῦ ἀνοήτου. Ἔτσι θά μπορέσει νά ἐπανεμφανιστεῖ ἡ ἀστραπιαία ἀπόφαση, ἡ ἑτερογενῆς ὡς πρὸς τό χρόνο τῆς ἱστορίας ἀλλά ἀσύλληπτη ἔξω ἀπὸ αὐτόν, ἡ ὁποία χωρίζει αὐτόν τό βόμβο τῶν σκοτεινῶν ἐντόμων ἀπὸ τή γλώσσα τῆς λογικῆς καί ἀπὸ τίς ὑποσχέσεις τοῦ χρόνου.

* * *

Θά ἔπρεπε ἄραγε νά μᾶς ἐκπλήσσει τό γεγονός ὅτι αὐτή ἡ δομὴ εἶναι ὀρατὴ κυρίως κατὰ τή διάρκεια τῶν ἑκατὸν πενήντα χρόνων πού προηγήθηκαν τῆς διαμόρφωσης μιᾶς ψυχιατρικῆς πού θεωροῦμε θετική, καί ὀδήγησαν σέ αὐτήν; Ἡ κλασικὴ ἐποχὴ —ἀπὸ τόν Γουίλλις (Willis) ἕως τόν Πινέλ (Pinel), ἀπὸ τή μανία τοῦ Ὁρέστη ἕως τό Σπίτι τοῦ Κουφοῦ καί τήν Ἰουλιέττα—,⁶ καλύπτει ἀκριβῶς αὐτό τό χρονικό διάστημα κατὰ τό ὅποιο ἡ ἀνταλλαγὴ ἀνάμεσα στὴν τρέλα καί τή λογική μεταβάλλει τή γλώσσα της, καί μάλιστα κατὰ τρόπο ριζικό. Στὴν ἱστορία τῆς τρέλας, τούτη τὴν ἀλλαγὴ τὴ σηματοδοτοῦν μέ μοναδικὴ καθαρότητα δύο γεγονότα: τό 1657, ἡ δημιουργία τοῦ Γενικοῦ Νοσοκομείου καί ὁ «μεγάλος ἐγκλεισμός» τῶν φτωχῶν· τό 1794, ἡ ἀπελευθέρωση τῶν ἀλυσοδεμένων τροφίμων τῆς Μπισέτρ (Bicêtre). Ἀνάμεσα στὰ δύο αὐτὰ μοναδικὰ καί συμμετρικά γεγονότα, συμβαίνει κάτι τοῦ ὁποίου ἡ ἀμφισημία φέρνει σέ ἀμηχανία τοὺς ἱστορικούς τῆς ἱατρικῆς: γιὰ κάποιους, ἔχουμε ἓνα φαινόμενο τυφλῆς καταπίεσης μέσα σέ ἓνα ἀπολυταρχικό καθεστῶς, ἐνῶ γιὰ κάποιους ἄλλους, ἔχουμε τὴν προοδευτικὴ ἀνακάλυψη τῆς τρέλας, στή θετικὴ τῆς ἀλήθεια, ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη καί τὴ φιλανθρωπία. Πράγματι, κάτω ἀπὸ αὐτὲς τίς ἀντιστρέψιμες ἐρμηνεῖες, σχηματίζεται μιὰ δομὴ, πού δέν ἐπιλύει τὴν ἀμφισημία ἀλλὰ τὴν καθορίζει. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ δομὴ ἐξηγεῖ τό πέρασμα ἀπὸ τὴ μεσαιωνικὴ καί οὐμανιστικὴ ἐμπειρία τῆς τρέλας στὴ δική μας ἐμπειρία, πού περιορίζει τὴν τρέλα σέ

⁶ Τοῦ Ρακίνα, τοῦ Γκόγια καί τοῦ μαρκησίου ντέ Σάντ, ἀντίστοιχα (Σ.τ.Μ.).

νοητική ἀσθένεια. Κατά τόν Μεσαίωνα καί ὡς τήν Ἀναγέννηση, ἡ διαμάχη τοῦ ἀνθρώπου μέ τήν παραφροσύνη ἦταν μιά διαμάχη δραματική πού τόν ἔφερνε ἀντιμέτωπο μέ τίς ὑπόκωφες δυνάμεις τοῦ κόσμου· καί ἡ ἐμπειρία τῆς τρέλας θόλωνε μέσα σέ εἰκόνες τῆς Πτώσεως, τῆς Κρίσεως, τοῦ Θηρίου, τῆς Μεταμορφώσεως καί ὄλων τῶν ἄλλων θαυμαστῶν μυστικῶν τῆς Γνώσης. Στήν ἐποχή μας, ἡ τρέλα φιμώνεται μέσα στή μακαριότητα μιᾶς γνώσης ἡ ὁποία, μέ τό νά τή γνωρίζει ὑπερβολικά, τή λησμονεῖ. Ὅμως τό πέρασμα ἀπό τή μιά στήν ἄλλη ἐμπειρία ἔγινε ἀπό ἕναν κόσμο δίχως εἰκόνες οὔτε θετικότητας, σέ ἕνα εἶδος σιωπηλῆς διαφάνειας πού ἀφήνει νά φανεῖ, σάν βουβός θεσμός, σάν χειρονομία χωρίς σχόλια, σάν ἄμεση γνώση, μιά μεγάλη ἀκίνητη δομή· ἡ δομή αὐτή δέν ἀνήκει οὔτε στήν περιοχὴ τοῦ δράματος οὔτε τῆς γνώσης· εἶναι τό σημεῖο ὅπου ἡ ἱστορία ἀκίνητοποιεῖται στό τραγικό πού τή θεμελιώνει καί ταυτοχρόνως τήν ἀποκηρύσσει.

Στό κέντρο αὐτῆς τῆς ἀπόπειρας νά ἀναδειχθεῖ ἡ κλασική ἐμπειρία τῆς τρέλας, ἐντός τῶν δικῶν της δικαιωμάτων καί ἐντός τοῦ δικοῦ της γίνεσθαι, θά βροῦμε λοιπόν μιά μορφή χωρίς κίνηση: τόν ἀπλό διαχωρισμό τῆς ἡμέρας καί τοῦ σκότους, τῆς σκιᾶς καί τοῦ φωτός, τοῦ ὄνειρου καί τῆς ἀγρύπνιας, τῆς ἀλήθειας τοῦ ἡλίου καί τῶν δυνάμεων τοῦ μεσονυκτίου. Μορφή στοιχειώδης, ἡ ὁποία δέν δεξιώνεται τό Χρόνο παρά μόνο ὡς ἀόριστη ἐπιστροφή τοῦ Ὁρίου.

Ἐπίσης ἡ μορφή αὐτή εἶχε ὡς ρόλο της νά ὀδηγήσει τόν ἄνθρωπο σέ μιά πανίσχυρη λησμονιά· ὁ ἄνθρωπος ἐπρόκειτο νά μάθει νά κυριαρχεῖ πάνω στόν μεγάλο αὐτό διαχωρισμό, νά τόν ἀνάγει στό δικό του ἐπίπεδο· νά διακρίνει μέσα του τή μέρα ἀπό τή νύχτα· νά ὑποτάσσει τόν ἡλιο τῆς ἀλήθειας στό ἀσθενικό φῶς τῆς δικῆς του ἀλήθειας. Τό νά ἔχει κυριαρχήσει στήν τρέλα του, νά τήν ἔχει αἰχμαλωτίσει, ἀπελευθερώνοντάς την, στίς φυλακές τοῦ βλέμματος καί τῆς ἠθικῆς του, τό νά τήν ἔχει ἀφοπλίσει ἀπωθώντας τη σέ μιά γωνία τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ του, ἐπέτρεπε στόν ἄνθρωπο νά ἐγκαθιδρύσει ἐπιτέλους μόνος του στόν ἑαυτό του ἐκεῖνο τό εἶδος σχέσης πού ὀνομάζουμε «ψυχολογία». Χρειάστηκε νά πάψει ἡ τρέλα νά εἶναι ἡ Νύχτα, νά γίνει φευγαλέα σκιά στή συνείδηση, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νά μπορέσει νά ἐγείρει τήν ἀξίωση ὅτι κατέχει τήν ἀλήθεια της καί νά λύσει τό αἰνιγμά της μέσα στή γνώση.

Μέσα στήν ἀνασύσταση αὐτῆς τῆς ἐμπειρίας τῆς τρέλας, μιά

ιστορία τῶν ὄρων δυνατότητας τῆς ψυχολογίας γράφτηκε σχεδόν ἀπό μόνη της.

* * *

Κατά τή διάρκεια αὐτῆς τῆς ἐργασίας, χρησιμοποίησα ἐνίοτε ὑλικό πού εἶχαν συγκεντρώσει ὀρισμένοι συγγραφεῖς. Ὅμως ὅσο λιγότερο γινόταν, καί μόνο στίς περιπτώσεις πού δέν μπόρεσα νά ἔχω πρόσβαση στά ἴδια τά τεκμήρια. Καί τοῦτο διότι, πέρα ἀπό κάθε ἀναφορά σέ μιά ψυχιατρική «ἀλήθεια», ἔπρεπε νά ἀφήσω νά μιλήσουν ἀπό μόνες τους αὐτές οἱ λέξεις, αὐτά τά κείμενα πού ἔρχονται κάτω ἀπό τή γλώσσα, καί πού δέν ἦταν φτιαγμένα γιά νά ἔχουν πρόσβαση στήν ὁμιλία. Ἴσως τό σημαντικότερο κατ' ἐμέ μέρος αὐτῆς τῆς ἐργασίας νά εἶναι ὁ χῶρος πού ἄφησα στό ἴδιο τό κείμενο τῶν ἀρχείων.

Κατά τά ἄλλα, χρειάστηκε νά παραμείνω σέ ἓνα εἶδος σχετικότητας δίχως καταφύγιο, νά μήν ἀναζητήσω διεξόδο σέ καμιά ψυχολογική ἐπίδειξη δύναμης, πού θά ἀναποδογύριζε τά χαρτιά καί θά ἀποκήρυττε τήν παραγνωρισμένη ἀλήθεια. Ἦμουν ἀναγκασμένος νά μιλήσω γιά τήν τρέλα μόνο σέ σχέση μέ τήν «ἄλλη μορφή» πού ἐπιτρέπει στούς ἀνθρώπους νά μήν εἶναι τρελοί, καί αὐτή ἡ ἄλλη μορφή δέν μπόρεσε νά περιγραφεῖ, ἀπό τή μεριά της, παρά μόνο μέσα στήν ἀρχέγονη ζωντάνια ἡ ὁποία τήν ὑποχρεώνει σέ μιά ἀτέρμονη διαμάχη μέ τήν τρέλα. Ἦταν λοιπόν ἀναγκαῖα μιά γλώσσα δίχως στήριγμα: μιά γλώσσα πού ἔμπαινε στό παιγίδι, ἀλλά ὄφειλε νά ἐπιτρέψει τή συναλλαγή: μιά γλώσσα πού, διορθώνοντας ἀδιάκοπα τόν ἑαυτό της, ἔπρεπε νά προχωρήσει μέ μιά ἀδιάλειπτη κίνηση ὡς τό βάθος. Τό ζητούμενο ἦταν νά προστατέψει πάση θυσία τό σχετικό, καί νά εἶναι ἀπολύτως κατανοητή.

Ἐδῶ, σέ τοῦτο τό ἀπλό πρόβλημα γλωσσικῆς ἄρθρωσης, κρυβόταν καί ἐκφραζόταν ἡ μεῖζων δυσκολία τοῦ ἐγχειρήματος: χρειαζόταν νά ὠθήσουμε στήν ἐπιφάνεια τῆς γλώσσας τῆς λογικῆς ἓνα διαχωρισμό καί μιά διαμάχη πού πρέπει κατ' ἀνάγκην νά παραμένουν ἐντεῦθεν τῆς γλώσσας αὐτῆς, ἐφόσον ἡ τελευταία δέν ἀποκτᾶ νόημα παρά μόνο πέραν αὐτῶν. Χρειαζόταν λοιπόν μιά γλώσσα ἀρκετά οὐδέτερη (ἀρκετά ἀπαλλαγμένη ἀπό τήν ἐπιστημονική ὀρολογία, καί τίς κοινωνικές ἢ ἠθικές ἐπιλογές), γιά νά μπορέσει νά πλησιάσει ὅσο τό δυνατόν περισσότερο ἐκεῖνες τίς πρωτογενῶς μπλεγμένες λέξεις, καί

γιά νά καταργηθεῖ ἡ ἀπόσταση μέ τήν ὁποία ὁ μοντέρνος ἄνθρωπος διασφαλίζεται ἔναντι τῆς τρέλας· μιά γλώσσα ὅμως ἀρκετά ἀνοιχτή, ὥστε νά ἔρθουν νά ἐγγραφοῦν ἐκεῖ χωρίς νά προδοθοῦν τά καθοριστικά λόγια ἀπό τά ὁποῖα συγκροτήθηκε, γιά ἐμᾶς, ἡ ἀλήθεια τῆς τρέλας καί τοῦ Λόγου. Ἀπό κανόνες καί μεθόδους, δέν κράτησα λοιπόν παρά μία, ἐκείνη πού ἐμπεριέχεται σέ ἕνα κείμενο τοῦ Σάρ (Char), ὅπου μποροῦμε ἐπίσης νά διαβάσουμε τόν πιό ἐπιτακτικό καί πιό συκρατημένο ὀρισμό τῆς ἀλήθειας:

Ἀφαιροῦσα ἀπό τά πράγματα τήν ψευδαίσθηση πού παράγουν γιά νά προφυλαχτοῦν ἀπό ἐμᾶς καί τούς ἄφηνά τό μερίδιο πού μᾶς παραχωροῦν.⁷

* * *

Σέ αὐτό τό ἔργο πού ἀναπόφευκτα ἦταν λίγο μοναχικό, ὅλοι ἐκεῖνοι πού μέ βοήθησαν δικαιοῦνται τήν ἀναγνώρισή μου. Πρῶτος ἀπό ὅλους ὁ κ. Ζώρζ Ντυμεζίλ (Georges Dumézil), δίχως τόν ὁποῖο ἡ ἐργασία αὐτή δέν θά εἶχε ἐπιχειρηθεῖ — οὔτε θά εἶχε ξεκινήσει κατά τή διάρκεια τῆς σουηδικῆς νύχτας, οὔτε ὀλοκληρωθεῖ στόν μεγαλειώδη ἐπίμονο ἥλιο τῆς πολωνικῆς ἐλευθερίας. Ὀφείλω νά εὐχαριστήσω τόν κ. Ζάν Ὑπολίτ (Jean Hyppolite) καί, μεταξύ ὄλων, τόν κ. Ζώρζ Κανγκυλέμ (Georges Canguilhem), ὁ ὁποῖος διάβασε σέ πρωτόλεια ἀκόμα μορφή αὐτή τήν ἐργασία, μέ συμβούλεψε, ὅταν τίποτα δέν ἦταν ἀπλό, μέ γλίτωσε ἀπό ἀρκετά λάθη, καί ἔδειξε τήν ἀξία τοῦ νά γίνεται κανείς κατανοητός. Ὁ φίλος μου Ρομπέρ Μωζί (Robert Mauzi) μοῦ παρεῖχε γιά τόν 18ο αἰώνα, πού τόσο οἰκειός τοῦ εἶναι, πολλές γνώσεις πού μοῦ ἔλειπαν.

Θά ἔπρεπε νά ἀναφέρω καί ἄλλα ὀνόματα πού προφανῶς δέν ἐνδιαφέρουν. Γνωρίζουν ἐντούτοις οἱ φίλοι ἀπό τή Σουηδία καί οἱ Πολωνοί φίλοι πῶς κάτι ἀπό τήν παρουσία τους ὑπάρχει στίς σελίδες αὐτές. Ἄς μέ συγχωρέσουν πού τούς ἔβαλα σέ δοκιμασία, τούς ἴδιους καί τήν εὐτυχία τους, τόσο κοντά σέ μιά ἐργασία ὅπου δέν γινόταν λόγος παρά μόνο γιά ὀδύνες μακρινές καί ἀρχεῖα ὀλίγον σκονισμένα ἀπό τήν ὀδύνη.

⁷ René Char, «Suzerain» στό *Poèmes et Prose*, σ. 87.

* * *

Σπαρακτικοί σύντροφοι πού μετά βίας ψιθυρίζετε, πηγαίνετε μέ τή λάμπα σθηστή κι επιστρέψτε τά κοσμήματα. Ένα καινούργιο μυστήριο τραγουδάει μέσα στά κόκαλά σας. Αναπτύξτε τή θεμιτή παραδοξότητά σας.⁸

Άμβουργο, 5 Φεβρουαρίου 1960

⁸ R. Char, «Partage formel», απόσπασμα XXII, *Œuvres complètes*, «Bibliothèque de la Pléiade», Gallimard, Παρίσι 1983, σ. 160 (Σ.τ.Μ.).

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Ἡ ἀνάγνωση τοῦ Προλόγου ἀπὸ τὸν Ζάκ Ντερριντά

Τὸ *Τρέλα καὶ ἀλογία: Ἱστορία τῆς τρέλας στὴν κλασικὴ ἐποχὴ (Folie et déraison: Histoire de la folie à l'âge classique)*, τοῦ ὁποίου ὁ πρόλογος δημοσιεύεται σὲ πρώτη ἑλληνικὴ μετάφραση στὸ παρὸν τεῦχος τῆς *Νέας Ἑστίας*, ἐκδόθηκε τὸ 1961.¹ Εἶχε προηγηθεῖ ἡ ἔκδοση τῆς μονογραφίας *Maladie mentale et personnalité* (1954) καὶ μιᾶς ἐκτεταμένης εἰσαγωγῆς ἑκατὸν εἴκοσι σελίδων στὴ γαλλικὴ μετάφραση τοῦ *Traum und Existenz* τοῦ Λούντβιχ Μπινσβάνγκερ (Ludwig Binswanger).

Στις 4 Μαρτίου 1963, στὸ Collège Philosophique, ὁ Ζάκ Ντερριντά δίνει μιὰ διάλεξη γιὰ τὴν *Ἱστορία τῆς τρέλας* μὲ τὸν τίτλο «Cogito καὶ ἱστορία τῆς τρέλας» («Cogito et histoire de la folie»)². Ἀφοῦ ἀποτίσει φόρο τιμῆς σὲ αὐτὸν πού ἦταν «δάσκαλός» του καὶ ἐκφράσει τὸ θαυμασμό του γιὰ τὸ βιβλίο, στὴ συνέχεια προβαίνει σὲ μιὰ αὐστηρὴ κριτικὴ τοῦ ἔργου – παρουσίᾳ τοῦ συγγραφέα του. Ὁ Ντερριντά ἐστιάζει τὴν κριτικὴ του στὶς τέσσερις σελίδες πού ἀφιερώνει ὁ Φουκώ στὸν Καρτέσιο στὴν ἀρχὴ τοῦ δεύτερου κεφαλαίου τοῦ βιβλίου, κεφάλαιο πού φέρει τὸν τίτλο «Ὁ μεγάλος ἐγκλεισμός». Αὐτὲς οἱ τέσσερις σελίδες ἀφοροῦν τὴν καρτεσιανὴ ἀποπομπὴ τῆς τρέλας ἀπὸ τὴ λειτουργία τοῦ cogito στὸν *Πρῶτο στοχασμό* ὡς χειρονομίας, σύμφωνα μὲ τὸν Φουκώ, δομικὰ ἀδιαχώριστης ἀπὸ τίς πρακτικὲς ἐγκλεισμοῦ τῶν τρελῶν κατὰ τὴν κλασικὴ ἐποχὴ. Ἡ κριτικὴ τοῦ Ντερριντά ἐπικεντρώνεται ἐπίσης στὶς φιλοσοφικὲς καὶ μεθοδολογικὲς προϋποθέσεις πού θέτει ὁ πρόλογος τοῦ βιβλίου. Ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὴν ἀμφισβήτηση ἀπὸ τὸν Ντερριντά τοῦ νοήμα-

¹ Michel Foucault, *Folie et déraison. Histoire de la folie à l'âge classique (Thèse principale pour le doctorat ès lettres)*, Librairie Plon, Παρίσι 1961.

² Ζάκ Ντερριντά, *Ἡ γραφὴ καὶ ἡ διαφορὰ*, μτφρ. Κωστῆς Παπαγιώργης, Καστανιώτης, Ἀθήνα 2003, σ. 11-65 (στὸ ἐξῆς ΓΔ). Ἐπίσης στὸ Ζάκ Ντερριντά-Μισέλ Φουκώ, *Τρέλα καὶ φιλοσοφία*, μτφρ. Κωστῆς Παπαγιώργης, Ὀλκός, Ἀθήνα 1994, σ. 15-76 (στὸ ἐξῆς ΤΦ). J. Derrida, *L'Écriture et la différence*, Points. Essais, Éditions du Seuil, Παρίσι 1967, σ. 51-97 (στὸ ἐξῆς ED).

τος πού αποδίδει ο Φουκώ στην καρτεσιανή χειρονομία καθώς και τη σχετική διαμάχη πού προκάλεσε,³ θά εστιάσουμε στα σημεία πού αφορούν την κριτική του στον πρόλογο,⁴ κριτική πού όπως θά δούμε καθόρισε σημαντικά τη μελλοντική του τύχη.

Γιά τον Ντερριντά, η δηλωμένη πρόθεση του Φουκώ νά γράψει μία ιστορία της τρέλας, αφήνοντας την ίδια την τρέλα νά μιλήσει για τον εαυτό της και όχι τό Λόγο, ο οποίος την έχει οδηγήσει στη σιωπή, καθιστά τό βιβλίο ένα ανέφικτο έγχείρημα, ένα τρελό σχέδιο. Ο Ντερριντά στηρίζει την παραπάνω κριτική του στη δήλωση του Φουκώ στον πρόλογο ότι επιχειρεί νά γράψει την «ιστορία, όχι της ψυχιατρικής αλλά της ίδιας της τρέλας, μέσα στη ζωντάνια της, πριν από κάθε γνωσιακή σύλληψη» (απόσπασμα πού έχει αφαιρεθεί από τη 2η έκδοση). Σύμφωνα όμως μέ τον Ντερριντά είναι αδύνατο για κάθε ιστορικό νά αποδράσει από τον κλειστό κύκλο της τάξης του Λόγου. Μπορούμε νά μιλάμε για την τρέλα μόνο διαμέσου του Λόγου, της γλώσσας της λογικής.⁵ Δεν αρκεί νά αρνηθεί ο Φουκώ τό

³ Για μία περιεκτική περιγραφή του φουκωικού έγχειρήματος σχετικά μέ την τρέλα, βλ. Πέτρος Μετάφας, *Η πολιτική του Μ. Foucault*, ανέκδοτη διατριβή, ΕΜΠ και ΕΚΠΑ, Αθήνα 2010, σ. 17-21. Αναφορικά μέ τη διαμάχη Φουκώ και Ντερριντά σχετικά μέ τό νόημα της καρτεσιανής χειρονομίας, βλ. στην έλληνόγλωσση βιβλιογραφία τό άρθρο του Jean-Luc Nancy, «Ipsa facto cogitans ac demens: Ντερριντά και Φουκώ: Μία ιστορία τρελών», περ. *αλήθεια*, τχ. 1, άνοιξη 2007, σ. 84-90, καθώς και τό Μιχάλης Καραχάλιος, «Michel Foucault, Jacques Derrida: Cogito και Ιστορία της τρέλας», *Εριδες μεταφιλοσοφίας. Ricœur, Foucault, Derrida, Jankélévitch, Popper, Habermas*, Πλέθρον, Αθήνα 2001, σ. 33-49. Βλ. επίσης τό διαφωτιστικό Έπίμετρο του Πάρι Μπουράλακη στό Μ. Φουκώ, *Ιστορία της τρέλας στην κλασική εποχή*, Καλέντης, Αθήνα 2007, σ. 719-733. Για μία αποτίμηση των πρακτικών ανάγνωσης των δύο στοχαστών, βλ. Γεράσιμος Κακολύρης, «Φουκώ και Ντερριντά: Η ανάγνωση ως αρχαιολογία ή ως αποδόμηση;», περ. *Ποίηση*, τχ. 25, άνοιξη-καλοκαίρι 2005, σ. 48-62.

⁴ Για μία διαφορετική προσέγγιση του Προλόγου, αυτή τη φορά από τον Λουί Άλτουσσέρ, βλ. τό πολύ ενδιαφέρον άρθρο του Warren Montag, «“Ο Φουκώ και η προβληματική της προέλευσης”: Ο Άλτουσσέρ διαβάει την *Ιστορία της τρέλας*», μεταφ. Γιώργος Φουρτούνης, περ. *Θέσεις*, τχ. 88, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2004 (http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=859&Itemid=29).

⁵ Την ίδια αντίρρηση θά εκφράσει και ο Γιούργκεν Χάμπερμας στό *Ο φιλοσοφικός λόγος της νεωτερικότητας* (1985) χωρίς όμως νά κάνει καμία αναφορά στό κείμενο του Ντερριντά: «Έξίσου αδιευκρίνιστο, όπως και η σχέση των λόγων προς τίς πρακτικές, παρέμενε στις πρώτες εργασίες του [του Φουκώ] τό μεθοδολογικό πρόβλημα πώς μπορεί γενικά νά γραφεί μία ιστορία των άστερισμών Λόγου και Τρέλας, όταν από τη μεριά της η εργασία του ιστορικού πρέπει αναγκαστικά νά κινείται μέσα στον όριζοντα του Λόγου. Στους προλόγους των μελετών του πού δημοσιεύτηκαν στις αρχές της

μονόλογο τοῦ ψυχιατρικοῦ Λόγου ἢ τοῦ λόγου γιά τήν τρέλα ἐν γένει, προκειμένου νά γράφει μιά ἱστορία τῆς «ἴδιας τῆς πρωτόγονης τρέλας, ὅπως αὐτή ὑπάρχει καί ἀνασαίνει προτοῦ πιαστεῖ καί παραλύσει μέσα στά δίκτυα τοῦ κλασικοῦ Λόγου» (ΓΔ 17· ΤΦ 20· ED 56). Διότι ἡ γλώσσα στήν ὁποία ἀναλαμβάνει νά γράφει αὐτήν τήν ἱστορία δέν εἶναι παρά ἡ ἴδια ἡ γλώσσα πού ὀδήγησε τήν τρέλα στή σιωπή, οἱ ἔννοιές της εἶναι οἱ ἴδιες ἔννοιες πού ὑπῆρξαν τά ἱστορικά ἐργαλεῖα τοῦ ἐγκλεισμοῦ τῆς τρέλας:

Σύνολη ἡ εὐρωπαϊκή μας γλώσσα, ἡ γλώσσα ὄλων ὄσων μετεῖχαν, ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, στήν περιπέτεια τοῦ δυτικοῦ λόγου, εἶναι ἡ πελώρια ἀντιπροσωπεῖα τοῦ σχεδίου, τό ὁποῖο ὁ Φουκώ ὀρίζει ὡς αἰχμαλωσία ἢ ἐξαντικεμενίκευση τῆς τρέλας. (ΓΔ 19· ΤΦ 22· ED 58)

Τίποτα μέσα στή γλώσσα τῆς λογικῆς καί κανένας μεταξύ ἐκείνων πού τή μιλοῦν δέν μπορεῖ νά διαφύγει ἀπό τήν ἱστορική ἐνοχή, τήν ὁποία φαίνεται ὅτι θέλει νά καταδικάσει ὁ Φουκώ. Ἔτσι ὁ Ντερριντά ἀναρωτιέται κατά πόσο ἡ ἱστορία πού ἀναλαμβάνει νά γράφει ὁ Φουκώ δέν εἶναι ἡ ἴδια μιά ἐκλεπτυσμένη ἐπανάληψη τῆς «πράξης πού διαπράττεται ἐναντίον τῆς τρέλας, τήν ἴδια ἀκριβῶς στιγμή πού ἡ πράξη αὐτή καταγγέλλεται» (μτφρ. ἐλαφρῶς τροποποιημένη) (ΓΔ 19· ΤΦ 22· ED 57).

Εἶναι ἄτοπο, «τρελό» νά ὑποθέτει ὁ Φουκώ ὅτι ἡ τρέλα μπορεῖ νά μιλήσει γιά τόν ἑαυτό της σέ μιά ἄλλη γλώσσα ἀπό αὐτήν τῆς λογικῆς. Γιά τόν Ντερριντά, «δέν ὑπάρχει δούρειος ἵππος πού νά μῆν κρύβει στά σωθικά του τό Λόγο (ἐν γένει)» (ΓΔ 20· ΤΦ 23· ED 58). Δέν εἶναι δυνατό νά ἀμφισβητηθεῖ ὁ Λόγος ἀπό τή σκοπιά μιᾶς ἀπόλυτης ἐξωτερικότητας. Δέν μπορούμε νά διαμαρτυρηθοῦμε ἐναντία στό Λόγο παρά μόνο ἐντός του, στό δικό του πεδίο, κάτι πού προϋποθέτει τήν προσφυγή στό «στρατήγημα καί τή στρατηγική» (ΓΔ 20· ΤΦ 24· ED 59).

Πρέπει ὅμως νά ἐπισημάνουμε ὅτι, σχεδόν ἀμέσως μετά τήν ἐξαγγελία του ὅτι θά γράφει μιά «Ἱστορία, ὄχι τῆς ψυχιατρικῆς ἀλλά τῆς ἴδιας τῆς τρέλας, μέσα στή ζωντάνια της, πρὶν ἀπό κάθε γνωσιακή σύλληψη», ὁ ἴδιος ὁ Φουκώ ὁμολογεῖ ὅτι ἓνα τέτοιο ἐγχεῖρημα εἶναι

δεκαετίας τοῦ '60, ὁ Φουκώ θέτει αὐτό τό ἐρώτημα χωρίς νά δίνει ἀπάντηση» (J. Habermas, Ὁ φιλοσοφικός λόγος τῆς νεωτερικότητας, μτφρ. Λ. Ἀναγνώστου-Α. Καραστάθη, Ἀλεξάνδρεια, Ἀθήνα 1993, σ. 305).

«διπλά αδύνατο» (φράση πού απουσιάζει από τήν κριτική του Ντερριντά), ἐφόσον οἱ ὀδύνες καί τά λόγια τῆς τρέλας

δέν ὑπάρχουν καί δέν προσφέρονται στόν ἑαυτό τους καί τούς ἄλλους παρά μόνο ἐντός τῆς χειρονομίας τοῦ διαχωρισμοῦ πού ἤδη τίς ἀποκηρύσσει καί τίς χειραγωγεῖ. Μόνο ἐντός τῆς πράξης τοῦ χωρισμοῦ καί μέ αὐτόν ὡς ἀφετηρία μπορούμε νά τίς στοχαστοῦμε ὡς ἀκόμη ἀχώριστη σκόνη. Ἡ ἀντίληψη πού ἐπιζητεῖ νά τίς συλλάβει σέ ἄγρια κατάσταση ἀνήκει κατ' ἀνάγκη σέ ἕναν κόσμο πού τίς ἔχει ἤδη αἰχμαλωτίσει. Ἡ ἐλευθερία τῆς τρέλας δέν ἀκούγεται παρά μόνο ἀπό τά ὕψη τοῦ φρουρίου πού τήν κρατᾶ φυλακισμένη.

Ὡς ἀποτέλεσμα τῆς παραδοχῆς τοῦ ἀδυνάτου τοῦ ἀρχικοῦ του σχεδίου, ὁ Φουκώ προσχωρεῖ στή συνέχεια σέ ἕναν ἐπανακαθορισμό τοῦ ἐγχειρήματός του:

Γράφω τήν ἱστορία τῆς τρέλας συνεπῶς σημαίνει: γράφω μιά δομική μελέτη τοῦ ἱστορικοῦ ὄλου —ἀντιλήψεων, θεσμῶν, δικαστικῶν καί ἀστυνομικῶν μέτρων, ἐπιστημονικῶν ἐννοιῶν— πού κρατοῦν αἰχμάλωτη μιά τρέλα τῆς ὁποίας ἡ ἄγρια κατάσταση δέν μπορεῖ ποτέ νά ἀποκατασταθεῖ αὐτούσια· ἀλλά, ἐλλείψει αὐτῆς τῆς ἀπροσπέλαστης ἀρχέγονης καθαρότητας, ἡ δομική μελέτη ὀφείλει νά ἀνατρέξει στήν ἀπόφαση πού συνδέει καί συνάμα χωρίζει τή λογική καί τήν τρέλα.

Ἐντούτοις, παρά τήν παραδοχή του ὅτι ἡ τρέλα δέν εἶναι προσπελάσιμη παρά μόνο ἐντός τῆς χειρονομίας πού τήν ἀποκηρύσσει καί τή χειραγωγεῖ, ὁ Φουκώ ἐξακολουθεῖ νά προϋποθέτει τόσο μιά «ἄγρια κατάσταση» γιά τήν τρέλα, ἐπέκεινα τῆς σύλληψῆς της ἀπό τό Λόγο, ὅσο καί μιά συνύπαρξη τρέλας καί Λόγου πρότερη τῆς «ἀπόφασης» χωρισμοῦ τους κατά τήν κλασική ἐποχή, ὅταν δηλαδή ὁ διάλογος μεταξύ Λόγου καί τρέλας δέν εἶχε ἀκόμα διακοπεῖ. Τό νά μιᾶ κάποιος γιά τό διαχωρισμό Λόγου καί τρέλας ὡς ἕνα ἱστορικό «συμβάν» σημαίνει ὅτι προϋποθέτει μιά «καταγωγή» (origine) πρὶν ἀπό τήν «πτώση», δηλαδή ἕναν ἐνιαῖο Λόγο πού εἶναι πρότερος τοῦ συμβάντος τοῦ χωρισμοῦ (τέτοια θά ἦταν, γιά τόν Φουκώ, ἡ περίπτωση τοῦ ἐλληνικοῦ Λόγου: «ὁ ἐλληνικός Λόγος δέν εἶχε ἀντίθετο»), ἐπίδεκτικός ἀποκατάστασης καί ἐπανεγκαθίδρυσης μέσω τῆς συμφιλίωσης τοῦ διηρημένου καί τῆς συμπερίληψης τοῦ ἀποκλεισμένου. Ὅπως ἐξάλλου ὑποστηρίζει ὁ Ντερριντά, αὐτό ἀποτελεῖ τήν παλαιά μυθολογική εἰκόνα τοῦ Λόγου, ἀπό τήν ὁποία ὁ Φουκώ δέν κατάφερε νά ἀπελευθερωθεῖ στήν Ἱστορία τῆς τρέλας.

Διαφαίνεται ἔτσι ὅτι ὁ Φουκώ καί ὁ Ντερριντά λειτουργοῦν μέ δύο διαφορετικές ἀντιλήψεις γύρω ἀπό τόν Λόγο καί τή γλώσσα τοῦ Λόγου. Ἐνῶ γιά τόν Ντερριντά, ἡ γλώσσα τοῦ Λόγου ὡς τέτοια προϋποθέτει τόν ἀποκλεισμό τῆς τρέλας, ἔτσι ὥστε ὁ ὅποιος καταγγελτικός τῆς χαρακτήρας νά ὑποσκάπτεται ἀπό αὐτόν τόν πρωταρχικό ἀποκλεισμό, πού ἀποτελεῖ ὄρο δυνατότητάς τῆς, γιά τόν Φουκώ, δέν ἀποτελεῖ ἀντίφαση ἢ ἀποψη ὅτι ἡ γλώσσα τοῦ Λόγου —ένός Λόγου ὁ ὁποῖος σέ μιά συγκεκριμένη ἱστορική του στιγμή σταματοῦ νά συνδιαλέγεται μέ τήν τρέλα— μπορεί νά χρησιμοποιηθεῖ γιά νά καταδείξει αὐτόν τόν ἀποκλεισμό. Ὡς ἐκ τούτου, ἀκόμα καί ἂν ἡ γλώσσα δέν μπορεί νά ἀκουμπήσει τήν «ἴδια τήν τρέλα» (ἂν ὑποθέσουμε ὅτι ὑπάρχει μιά τρέλα καθ' ἑαυτήν) χωρίς νά τή μετατρέψει σέ λόγο τοῦ Λόγου γιά τήν τρέλα, μπορεί κάλλιστα νά περιγράψει καί νά καταγγεῖλει τά ἱστορικά συμβάντα πού βρίσκονται στή βάση τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς τρέλας ἀπό τή ζωή τοῦ Λόγου καί στήν ἐπακόλουθη σιωπή τῆς. Μιά τέτοια θέση δέν φαίνεται νά διαφέρει πολύ ἀπό τά ὅσα ἀναπτύσσονται στήν Ἱστορία τῆς σεξουαλικότητας. 1. Βούληση γιά γνώση (*Histoire de la sexualité. 1. La volonté de savoir*), δεκαπέντε χρόνια ἀργότερα σχετικά μέ τήν ἀνυπαρξία μιᾶς ἀπόλυτης ἐξωτερικότητας ὅσον ἀφορᾷ τό πλέγμα ἐξουσίας καί γνώσης, μιᾶς ὀλοκληρωτικά ἐλεύθερης ἐμπειρίας, μιᾶς ἐμπειρίας ἐντελῶς «τρελῆς». Δέν ὑπάρχει ἕνα ἐντός καί ἕνα ἐκτός, τό ὁποῖο θά μπορούσε νά διαφοροποιηθεῖ μέ σαφήνεια, ἀλλά μόνο μιά πολλαπλότητα ἐξουσιῶν καί ἀντιστάσεων τῶν ὁποίων οἱ γραμμές μάχης δέν σταματοῦν ποτέ νά μετατοπίζονται καί νά ἀντιστρέφονται. Συνεπῶς δέν ὑφίσταται μιά γλώσσα πού θά μπορούσε ἐγγενῶς νά συνδεθεῖ μέ τήν ἐξουσία, ἀλλά οὔτε καί μιά γλώσσα πού θά ἀνῆκε δικαιοματικά στήν ἐπικράτεια τῆς ἀντίστασης. Αὐτό πού ὑπάρχει εἶναι μιά «πολυσημία λόγων», οἱ ὁποῖοι δέν ἀποτελοῦν παρά «στοιχεῖα ἢ συνασπισμούς τακτικῆς στό πεδίο τῶν σχέσεων δύναμης». Ὅπως ὁ ἴδιος σημειώνει:

δέν πρέπει νά φανταζόμαστε ἕναν κόσμο τοῦ λόγου μοιρασμένο στόν ἀποδεκτό λόγο καί τόν ἀποκλεισμένο λόγο ἢ ἀνάμεσα στό δυναστευτικό λόγο καί σ' ἐκεῖνον πού δυναστεύεται· ἀλλά σάν μιά πολλαπλότητα στοιχείων λόγου πού μποροῦν νά λειτουργήσουν μέσα σέ διάφορες στρατηγικές [...]. Ὁ λόγος μεταφέρει καί παράγει ἐξουσία· τήν ἐνισχύει ἀλλά καί τήν ὑπονομεύει, τήν ἐχθετεῖ, τήν κάνει εὐθραυστη καί ἐπιτρέπει τόν περιορισμό τῆς.⁶

⁶ Μ. Φουκώ, *Ἱστορία τῆς σεξουαλικότητας*, τόμ. 1: *Ἡ δίψα τῆς γνώσης*, μτφρ. Γκλόρυ Ροζάκη, ἐπιμ. Γιάννης Κρητικός, Ράππας, Ἀθήνα χ.χ., σ. 125.

Ἐντούτοις, ἐνῶ θά ἦταν ἐφικτό, σύμφωνα μέ τόν Ντερριντά, νά ἀμφισβητηθεῖ μιά ἱστορικά πεπερασμένη καί καθορισμένη μορφή Λόγου (ὅπως εἶναι, γιά παράδειγμα, ἡ ἱστορική μορφή τοῦ κλασικοῦ Λόγου, ὁ ὁποῖος φυλάκισε τήν τρέλα ἢ τήν ἀπέκλεισε ἀπό τό cogito), αὐτή ἡ ἀμφισβήτηση δέν μπορεῖ νά λάβει χώρα παρά μόνο ἐντός τῆς ἴδιας τῆς ἐπικράτειας τοῦ Λόγου τοῦ ὁποῖου, παρ' ὅλα αὐτά, καταστατική προϋπόθεση ὑπαρξῆς εἶναι ὁ ἀποκλεισμός τῆς τρέλας. Ἡ συγγραφή τῆς «ἱστορίας τῆς σιωπῆς» τῆς τρέλας, σιωπή πού, κατά τόν Φουκώ, τῆς ἔχει ἐπιβληθεῖ ἀπό τόν ψυχιατρικό λόγο, προϋποθέτει τήν ἄρρητη ἀποδοχή ὅτι ὁ ἴδιος ὁ ἱστορικός λόγος εἶναι στή βάση του «λογικός». Ὅπως ἀναφέρει ὁ Ντερριντά

· πρόκειται γιά μιά ἀναγκαιότητα οὐσίας, ἀπό τήν ὁποία κανένας λόγος δέν μπορεῖ νά ξεφύγει, οὔτε κἀν ἐκεῖνος πού καταγγέλλει ἕναν φανακισμό ἢ ἕνα πλῆγμα. (ΓΔ 48· ΤΦ 55· ΕΔ 83)

Συνεπῶς ὁ διαχωρισμός Λόγου καί τρέλας δέν μπορεῖ, σέ τελευταία ἀνάλυση, νά θεωρηθεῖ ὡς ἱστορικό «συμβάν». Ὁ διαχωρισμός Λόγου καί τρέλας, γλώσσας καί σιωπῆς, ἀποτελεῖ τήν ἴδια τή συνθήκη τῆς ἱστορικότητας, ἔτσι ὥστε νά μὴν μπορεῖ νά ὑπάρξει μιά ἱστορική θεώρηση αὐτοῦ τοῦ χωρισμοῦ πού ἐξαρχῆς δέν θά τόν προϋποθέτει. Θά ἦταν ὅμως λάθος νά υποθέσουμε ὅτι ὁ Φουκώ δέν ἔχει ἐπίγνωση τῶν ὅρων δυνατότητας τῆς ἱστορίας πού θέλει νά γράψει. Ἐτσι, πέραν τῆς ἀπόφασης κατά τήν κλασική ἐποχή πού δίνει ὀριστικό τέλος στή συνύπαρξη Λόγου καί τρέλας, ὁ Φουκώ θά ἀναφερθεῖ στόν πρόλογο σέ μιά ἄλλη «ἀπόφαση» ρήξης μέ τήν τρέλα, ἡ ὁποία ὅμως δέν τοποθετεῖται σέ μιά ὀρισμένη ἱστορική στιγμή ἀλλά διατρέχει ὅλη τήν ἱστορία τῆς Δύσης. Αὐτή ἡ ἀπόφαση σχετίζεται μέ τή δυνατότητα συγκρότησης καί διασφάλισης μιᾶς «σημαίνουσας γλώσσας». Ἡ ἀποπομπή τῆς τρέλας ἀποτελεῖ ἀναγκαία συνθήκη τοῦ νοήματος καί τῆς γλώσσας ἐν γένει, καί κατά προέκταση ὄρο «δυνατότητας τῆς ἱστορίας», δηλαδή ὄρο δυνατότητας τῆς ἴδιας τῆς ἱστορικότητας. Αὐτή τή θεώρηση γιά τήν προέλευση τῆς ἱστορικότητας, «τό υπερβατολογικό ἔδαφος ἀκριβῶς πού ὁ Ντερριντά θεωροῦσε ἀπαραίτητο γιά νά ἀποφύγουμε τά σφάλματα τοῦ ἱστορισμοῦ», ὅπως παρατηρεῖ ὁ Γουόρρεν Μόνταγκ (Warren Montag),⁷ ὁ Ντερριντά μᾶλλον θά τή

⁷ W. Montag, «“Ὁ Φουκώ καί ἡ προβληματική τῆς προέλευσης”: Ὁ Ἄλτουσέρ διαβάσει τήν Ἱστορία τῆς τρέλας», ὅ.π.

διέλθει ἐν τάχει γιά νά ἐγείρει τήν ἀντίρρηση ὅτι, ἂν ἡ δομή τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς τρέλας εἶναι θεμελιώδης δομή τῆς ἱστορικότητας, τότε «ἡ “κλασική” στιγμή αὐτοῦ τοῦ ἀποκλεισμοῦ» πού περιγράφει ὁ Φουκώ δέν μπορεῖ οὔτε νά κατέχει κάποιο «ἀπόλυτο προνόμιο» οὔτε νά εἶναι «ἀρχετυπικῆς παραδειγματικότητας» (ΓΔ 30· ΤΦ 35· ΕΔ 67). Σέ αὐτό τό σημεῖο, ὁ Ντερριντά φαίνεται νά ὑπονοεῖ ὅτι κάθε ἱστορική ἐγγραφή τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς τρέλας ἀπό τό Λόγο δέν θά ἦταν πάρα μόνο μιά ἐπαναδιατύπωση ἢ ἐπανεγγραφή αὐτοῦ τοῦ ὑπεριστορικοῦ, ὑπερβατολογικοῦ ἀποκλεισμοῦ ὡς ὅρου δυνατότητας τοῦ νοήματος καί τῆς ἱστορικότητας. Πιθανολογώντας μιά ἀπάντηση τοῦ Φουκώ στόν Ντερριντά θά μπορούσαμε νά διατυπώσουμε τό ἐξῆς: ἐάν ὅμως ἡ σχέση μεταξύ Λόγου καί τρέλας δέν εἶναι παρά μιά ὑπεριστορική σχέση, πού ἀτελεύτητα ἐπαναδιατυπώνεται καί ἐπανεγγράφεται ἱστορικά, πῶς μποροῦμε νά ἀναγνωρίσουμε καί νά ἀξιολογήσουμε τήν ἰδιομορφία κάθε ἐγγραφῆς, κάθε ἱστορικά δεδομένης σχέσης μεταξύ Λόγου καί τρέλας;

Ἐνα ἐπιπλέον σημαντικό σημεῖο τῆς κριτικῆς τοῦ Ντερριντά εἶναι ὅτι τό βιβλίο τοῦ Φουκώ, «μονίμως καί ὑπολανθανόντως», προϋποθέτει ὅτι

μιά ἀσφαλῆς καί αὐστηρή προ-κατανόηση τῆς ἔννοιας τρέλα, τοῦ ὀνομαστικοῦ της ὀρισμοῦ τουλάχιστον, ἦταν ἐφικτό νά ἀποκτηθεῖ.

Τό συμπέρασμα πού ἀντλεῖ κανεῖς, σύμφωνα μέ τόν Ντερριντά, εἶναι ὅτι «ὁ Φουκώ γνώριζε τί πάει νά πεῖ “τρέλα”» (ΓΔ 29· ΤΦ 33· ΕΔ 66). Ἡ μή θεματοποιημένη χρήση τῆς ἔννοιας τρέλα ἐκ μέρους τοῦ Φουκώ φαίνεται νά συμπορεύεται μέ τήν ὑπόνοια (στήν ὁποία ἔχουμε ἤδη ἀναφερθεῖ) ὅτι ὑπάρχει μιά πρωταρχική σημασία τῆς ἔννοιας αὐτῆς, μιά καταγωγική ἀλήθεια της, μιά «ἄγρια κατάσταση» τῆς τρέλας, ὑπερκειμενική καί ὑπεριστορική στήν οὐσία της.⁸

Ὅταν ὁ Φουκώ δηλώνει στόν πρόλογο ὅτι θέλει νά γράφει τήν ἱστορία «τῆς ἴδιας τῆς τρέλας, μέσα στή ζωντάνια της, πρὶν ἀπό κάθε γνωσιακή σύλληψη», φαίνεται ὄντως νά ὑποθέτει ὑπόρρητα μιά ὄντολογία πού θέτει ἕνα πράγμα καθ' ἑαυτό (Ding-an-sich), στό

⁸ Γράφει σχετικά ὁ Γουόρρεν Μόνταγκ: «Ἡ τρέλα παραμένει μιά ἀμφιλεγόμενη ἔννοια ἢ ὁποία, σέ συγκεκριμένα σημεῖα τοῦ κειμένου, δηλώνει μιά πρωταρχική παρουσία, ἀκόμα καί ἐάν αὐτά τά σημεῖα συνιστοῦν ἐκτροπές μᾶς ἔρευνας πού κινεῖται πρὸς ἀντίθετη κατεύθυνση» (W. Montag, ὁ.π.).

ὁποῖο ἢ πρόσβαση παρουσιάζεται ὡς ἐφικτή. Μιά τέτοια οὐσιοκρατική ἐρμηνευτική τῆς αὐθεντικότητας, ἢ ὁποία ὑποκρύπτει τόν ἰσχυρισμό ὅτι ὑπάρχει μιά ἀλήθεια τῆς τρέλας πού ὁ Λόγος ἔχει ὀδηγήσει στή σιωπή καί πού πρέπει νά τῆς ἐπιτραπεῖ νά μιλήσει ἐκ νέου, εἶναι ἐπίσης παρούσα στήν ἀναθεωρημένη ἔκδοση τοῦ *Νοητική ἀσθένεια καί ψυχολογία (Maladie mentale et psychologie)* (1962, ἀρχική ἔκδοση ὡς *Maladie mentale et personnalité*, 1954):

“Ὅ,τι ἀποκαλεῖται «νοητική ἀσθένεια» δέν εἶναι παρά ἀλλοτριωμένη τρέλα, ἀλλοτριωμένη μέσα σέ ἐκείνη τήν ψυχολογία πού ἢ ἴδια κατέστησε δυνατή. Κάποια μέρα πρέπει νά γίνει προσπάθεια νά μελετηθεῖ ἢ τρέλα ὡς μιά συνολική δομή — ἢ τρέλα ἀπελευθερωμένη καί μὴ ἀλλοτριωμένη, ἀποκαταστημένη κατά κάποιο τρόπο στήν ἀρχική της γλώσσα. (δική μας ἢ ὑπογράμμισή)⁹

Πρός τήν ἴδια κατεύθυνση κινεῖται ἡ διάκριση πού ὑπόρρητα ἐγκαθίστα ὁ Φουκώ στήν ἴδια τήν *Ἱστορία τῆς Τρέλας ἀνάμεσα στήν τρέλα καί τή νοητική ἀσθένεια*, μέ τήν τρέλα νά δείχνει πρὸς τό ἐκτός ἐπιστήμης (*épistémè*) καί τή νοητική ἀσθένεια ὡς τό ἄλογο πού αἰχμαλωτίζεται, κατηγοριοποιεῖται καί ἐξημερώνεται. Μιά τέτοια θέση ὅμως ἔρχεται σέ καταφανή ἀντίθεση μέ τά ὅσα δηλώνει ὁ ἴδιος ὁ Φουκώ στή συνέντευξή του μέ τόν χαρακτηριστικό τίτλο «Ἡ τρέλα δέν ὑπάρχει παρά μόνο σέ μιά κοινωνία» στήν ἐφ. *Le Monde* (22.7.1961), ἀμέσως μετά τήν πρώτη ἔκδοση τῆς *Ἱστορίας τῆς τρέλας*:

Ἡ τρέλα δέν μπορεῖ νά βρεθεῖ σέ μιά ἄγρια κατάσταση. Ἡ τρέλα δέν ὑπάρχει παρά μόνο σέ μιά κοινωνία, δέν ὑπάρχει ἐκτός τῶν μορφῶν τῆς αἰσθητικότητας πού τήν ἀπομονώνουν καί τῶν μορφῶν ἀπώθησης πού τήν ἀποκλείουν ἢ τήν αἰχμαλωτίζουν.¹⁰

Ἡ ἀβεβαιότητα ἢ ἡ ἀμφισημία τοῦ Φουκώ σχετικά μέ τή δυνατότητα ἀποκάλυψης μιᾶς «προλεκτικῆς» ἐμπειρίας τῆς τρέλας θά τόν συντροφεύει μέχρι καί τήν *Ἀρχαιολογία τῆς γνώσης* (1969), ὅπου, ἀφοῦ ὑπογραμμίσει ὅτι σκοπός τῆς ἀρχαιολογίας δέν εἶναι νά ἀνασυ-

⁹ Μισέλ Φουκώ, *Ψυχική ἀρρώστεια καί ψυχολογία*, μτφρ. Τάσος Γιατζόγλου, Ἐλεύθερος Τύπος, Ἀθήνα 1988, σ. 96 (μτφρ. ἐλαφρῶς τροποποιημένη). M. Foucault, *Maladie mentale et psychologie*, Quadrige/PUF, Παρίσι 1964, σ. 96.

¹⁰ M. Foucault, «La folie n'existe que dans une société», *Dits et écrits I*, 1954-1975, ὁ.π., σ. 197.

στήσει «ἐκεῖνο πού μπορεῖ νά ἦταν ἡ ἴδια ἡ τρέλα», ἐπισημαίνοντας ταυτόχρονα ὅτι «αὐτό γράφεται ἐναντία σέ ἕνα θέμα πού μέσα στήν Ἱστορία τῆς τρέλας εἶναι σαφές καί πού ἐπαναλαμβάνεται συχνά, κυρίως στόν πρόλογο», στή συνέχεια θά δηλώσει ὅτι «δέν ἀποκλείουμε ἐξ ὑπαρχῆς τήν προσπάθεια νά ἐξαγάγουμε καί νά ἐλευθερώσουμε ἀπό τό κείμενο αὐτές τίς “προλεκτικές” ἐμπειρίες».¹¹

Ἡ Ἱστορία τῆς τρέλας ἐπανεκδόθηκε, σέ συντεταγμένη μορφή, τό 1964, ὅπου ἀπό τόν πρόλογο τῶν ἔντεκα σελίδων τῆς ἀρχικῆς ἐκδόσεως εἶχε ἀφαιρεθεῖ τό μεγαλύτερο μέρος του, κυρίως ἐκεῖνα τά σημεῖα πού εἶχαν δεχθεῖ τόν προηγούμενο χρόνο τή σφοδρή κριτική τοῦ Ντερριντά. Τό 1972 ἡ πλήρης ἐκδοχή τοῦ βιβλίου ἐπανεκδόθηκε, ὅμως ὁ ἀρχικός πρόλογος εἶχε ἀντικατασταθεῖ ἀπό ἕναν ἐντελῶς νέο, ἐνῶ παράλληλα συμπεριελάμβανε ὡς παράρτημα τήν ἀπάντηση τοῦ Φουκῶ στήν κριτική τοῦ Ντερριντά «Τό σῶμα μου, αὐτό τό χαρτί, αὐτή ἡ φωτιά», ἡ ὁποία ὅμως ἀπαντοῦσε μόνο ὡς πρὸς τό σκέλος τῆς ἀνάγνωσης τοῦ Καρτέσιου. Στόν ἴδιο τόμο συμπεριλήφθηκε καί τό κείμενο τοῦ Φουκῶ «Ἡ τρέλα, ἡ ἀπουσία ἔργου».¹² Καί τά δύο κείμενα ἔχουν ἀποσυρθεῖ στίς ἐπόμενες ἐκδόσεις τοῦ βιβλίου. Τό 1972 δημοσιεύτηκε στό γαλωνέζικο περιοδικό *Παιδεία* μιά ἀκόμη ἀπάντηση τοῦ Φουκῶ στόν Ντερριντά μέ τόν τίτλο «Réponse à Derrida».¹³

ΜΑΚΗΣ ΚΑΚΟΥΡΗΣ

¹¹ Μ. Φουκῶ, *Ἡ ἀρχαιολογία τῆς γνώσης*, μτφρ. Κ. Παπαγιώργης, Ἐξάντας, Ἀθήνα 1987, σ. 74-5· Μ. Foucault, *L'Archéologie du savoir*, nrf, Gallimard, Παρίσι 1969, σ. 64-65.

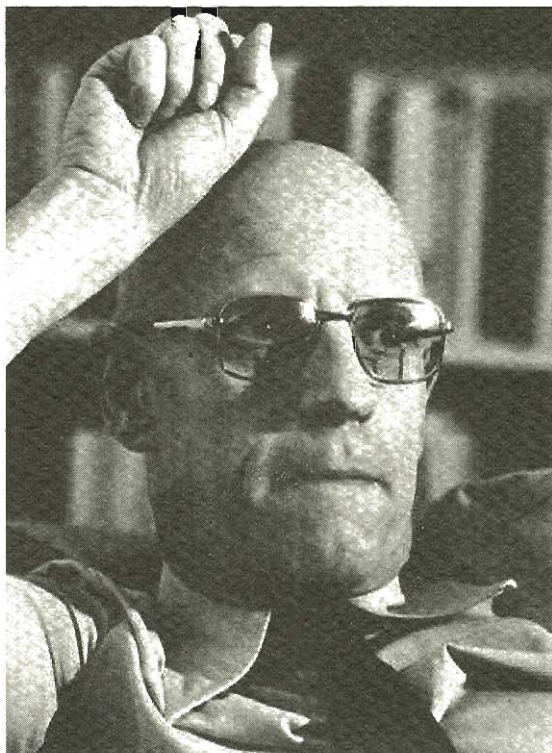
¹² Τά δύο κείμενα βρίσκονται στό Ζ. Ντερριντά-Μ. Φουκῶ, *Τρέλα καί φιλοσοφία*, ὁ.π., σ. 77-130.

¹³ Μ. Foucault, «Réponse à Derrida», *Dits et écrits I, 1954-1975*, ὁ.π., σ. 1149-1163.

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΕΤΟΣ 85ο • ΤΟΜΟΣ 169ος • ΤΕΥΧΟΣ 1843 • ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2011

Ἀφιέρωμα στὸν Μισέλ Φουκώ

Μηνολόγιο

ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΑΤΣΑΚΟΣ
ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
ΛΙΝΑ ΠΑΝΤΑΛΕΩΝ
ΒΑΣΙΛΗΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΡΑΥΤΟΠΟΥΛΟΣ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΝΕΖΗΣ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΣΑΤΣΟΥΛΗΣ
ΒΕΝΙΑ ΒΕΡΓΟΥ
Ν. Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΡΗΣΤΟΣ ΧΡΥΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΙΣΕΛ ΦΟΥΚΩ

ἽΟ ἀρχικός Πρόλογος στὴν Ἱστορία
τῆς τρέλας (1961)

Μετάφραση-ἐπίμετρο: Μάκης Κακολύρης

ΜΥΡΙΑΜ ΡΕΩ ΝΤ' ΑΛΛΟΝ

Μισέλ Φουκώ: μιά φιλοσοφία τῆς ἐπικαιρότητας
Μετάφραση: Κώστας Σπαθαράκης

ΝΤΙΝΤΙΕ ΕΡΙΜΠΟΝ

Τό τοπικό καί τό παγκόσμιο: μορφές ἐξουσίας
καί τρόποι ἀντίστασης

Μετάφραση: Κώστας Σπαθαράκης

ΚΥΡΚΟΣ ΔΟΞΙΑΔΗΣ

ἽΗ μέθοδος τοῦ Φουκώ

ΜΙΧΑΗΛ ΠΑΡΟΥΣΗΣ

Μισέλ Φουκώ: ἀλήθεια καί νομικές πρακτικές

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΒΩΚΟΣ

Μαρία Ἀντουανέττα: ἡ μήτρα τῆς ἀνωμαλίας

ΘΑΝΑΣΗΣ ΤΖΑΒΑΡΑΣ

Σχέση τῆς ψυχανάλυσης μέ τίς νόρμες
καί τίς κανονικότητες

ΑΡΗΣ ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ

Κανόνες καί κανονιστικότητα:
Φουκώ καί Κανγκυλέμ

ΣΩΤΗΡΗΣ ΣΙΑΜΑΝΔΟΥΡΑΣ

Dispositif: γενεαλογία καί μετάφραση

ΘΕΟΔΟΣΗΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

Σκέψεις γιά τὴν ἔννοια τῆς ταυτότητας

ΚΩΣΤΑΣ ΤΣΑΜΠΟΥΡΑΣ

Τό πολιτικό καί ἡ ἀλήθεια
Γιά τὴν πολιτική φιλοσοφία τοῦ Φουκώ

ΣΤΑΥΡΟΣ ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗΣ

ἽΟ Φουκώ καί ἡ ἰρανική ἐξέγερση, ξανά

Ἀπρίλιος 2011